Wolgatatarische Zeitung „Idel-Ural“

Idel-Ural

16 (73) Tatar legionьnьn atnalьq gəzitəse 22. Aprel 1944

Xalьq bəxte əcen talmas kərəşce

Adol'f Hitlergə 55 jəş tuldь

Şuşь jьlnьn 20 nce aprelendə bəten german xalqь yzenen julbaşcьsь bəjek Adol'f Hitlernen tuqan kənen zur şatlьqlar belən ytkərde.

Adol'f Hitler 1889 ncь jьlnьn 20 nce aprelendə, Germaniənen Braunau şəhərendə tuqan. Anьn ata-anasь igence qailəsennən bulьp, atasь xezmətkər bulьp ta eşləgən. Adol'f Hitlergə 13 jəş tulqan vaqьtta atasь, ə 17 jəşendə caqьnda anasь ylə. 17 jəşennən başlap ul yz kəce belən kən kyrə başlьj.

Adol'f Hitler arxitekturanь bik jarata həm arxitektor bulьrqa bik teli. Tik jəşəvendəge avьr şartlar monq jul qujmadьlar. 17 jəşendəge jeget Adol'f Vena şəhərenə kilep təzy eşlərendə qadi eşce bulьp eşkə kerə. Ul təzeleştə taş taşuce həm taş salucь həm soŋqaraq beton aralaştьrucьqa jardəmce bulьp eşli. Anьn tormьşь moxtaçlьq həm avьrlьqlar belən tulь bula.

Adol'f Hitler 18 jəşennən başlap səjasət belən qьzьqsьna başlьj. Içtimaqi məs'ələlər belən qьzьqsьnьp hər tərle səjasi aqьmnar belən tanьşa həm marksizm nazariəsen əjrənə. Bu jəhyd nazariəsenen məqnəlæren tirən aŋlap, andaqь jalqannarnь jaxşь təşenep marksizmqa qarşь cьqa həm anь acь ravestə tənqitli başlьj. Marksizm dogmalarь belən jəhydeelek arasьndaqь cьn-cьnnan organik bəjlənešlər barlьqьna tulь ьşanqannan soŋ, ul antisimisqa əvrelə. **Şuşь vaqьttan başlap Adol'f Hitler milli aŋnь həm milli berlekne tarqatucь jəhyd marksizmьnьn xalьq əcen qurqьnьcь ikənlegen aŋlьj. Adol'f Hitler barlьq içtimaqi məs'ələlərne xəl qьlunь. xalьqnь saqlap qalunь. millət eeendə sьjnfi qarşьlьqnь. içtimaqi məs'ələlərne millət tirəsendə xəl ity kirəklekne aŋlьj.**

1912 nce jьlda Adol'f Hitler Munxengə kilep. eşennən ajrьlmьjca zur dərt belən belemen arttьrьrqa kereşə. 1914 nce jьlnь berence dənja suqьşь başlana. Adol'f Hitler Germaniə qəskərenə yz teləge belən doşmanqa qarşь kərəşy əcen jazьla. Suqьş qьrlarьnda bernicə tapqьr jaralansa da, yz millətenen çinye əcen qəskəri xezmətta qalunь yzenen milli burьcь itep sanьj.

Suqьştaqь batьrlьqь həm yrnək bulьrlьq xezmate əcen xəkymat tarafьnnan ul bernicə tapqьr ordenhar belən byləklənə. 1918 nce jьl 14 nce oktəbrdə suqьşta tonьcqtьrqьc gaz belən aqulana. Bu aqulanunьn natiçəse bulaвaq. vaqьtlьca anьn kyze kyrmi başlьj. Adol'f Hitler şifaxanədə jatqan vaqьtta gazit-zurnallarnь uqi almasa da. dənja xəllæren. tirə jaqьnda bulьp torqan səjasi vaqiqələr turьsьnda tanьşlarьnnan, jaralьlardan xəbərdar bulьp tora.

Şifaxanədə jatsa da, aŋarda yzenen vatanь əcen xezmət ity həm bəten kəcen yz xalqь əcen sarьf ity teləge. xise synmi. **Kiresencə. nьqьj bara.** 1914—18 nce jьllarda bulqan dənja suqьşьnda doşmanqa qarşь 47 tapqьr atakaqa qatnaşa həm jefrejter dərəçəsendə qəskərdən buşьj.

Adol'f Hitler 1919 ncь jьlnь yzenen fikerdəşləren çiьp. milli sotsializm nigezenə iə bulqan german eşcelər firqəsen ojьştьra. anьn programmasьn həm taktikasьn acьqlьj. 1919 ncь jьlqa qədər Adol'f Hitler əzleksez ravestə. german xalqьnьn aŋьnda vatan səjyeənlek tojqьsьn tudьru həm xalqьnьn il qarşьndaqь burьclarьn aŋlatu bujьnca armьj-talmьj eş alьp bara.

Adol'f Hitler yz teləgena ireşydə nьqlь nigezdə ojьştьrucьlьq həm propagandacьlьq vazifalarьn qujqanь xəldə. milli sotsializm firqəsenen teləklæren torqan sajьn eskə cьqarьp. anь zur ostalьq belən bəten xalьqqa kyrsətə aldь. Ul yzenen prinsiplarьn nьq saqlaqan xəldə. tərle nigezdə bulqan firqələrgə qarşь da kərəş acь. Natiçədə milli sotsializm firqəsenen tep teləklære turь ikənlekne german xalqьna isbat itə aldь həm bu əlkədə zur uŋьşlьqlarqa ireşte. German xalqь Adol'f Hitlerne hər vaqьtta zur xərmətləde. Anьn bojrьqlarьn zur şatlьqlar belən ytəp kilde həm kilə. German xalqьnьn. bəjek Adol'f Hitlergə bulqan məxəbbəte ber vaqьtta da synməde həm bu məxəbbətne synderyce kəc tə juq. **1919 ncь jьldan başlap Adol'f Hitler milli sotsializm firqəsenen eşləren zur juqarьlьqqa kytərde. 1919 ncь jьlnь 64 keşedən** qibarət bulqan bu çineiməs firqənen sanь 1932 **nce jьlda 11 500 000 firqə** əqzasь sanьna qədər **yste.**

1933 nce jьlnьn **30 ncь qinvarьnda Germaniənen prezidentь general feldmarşal Hindenburg. 1919 jьlnь hic kemgə bilgele bulmaqan german qəskərenen soldatь Adol'f Hitlerne il belən idarə itygə caqьrdь. Adol'f Hitler german xalqьnьn zur tantanalarь belən dəvlət başlьqь buldь. Adol'f Hitler dəvlətne yz qulьna alu belən yz**

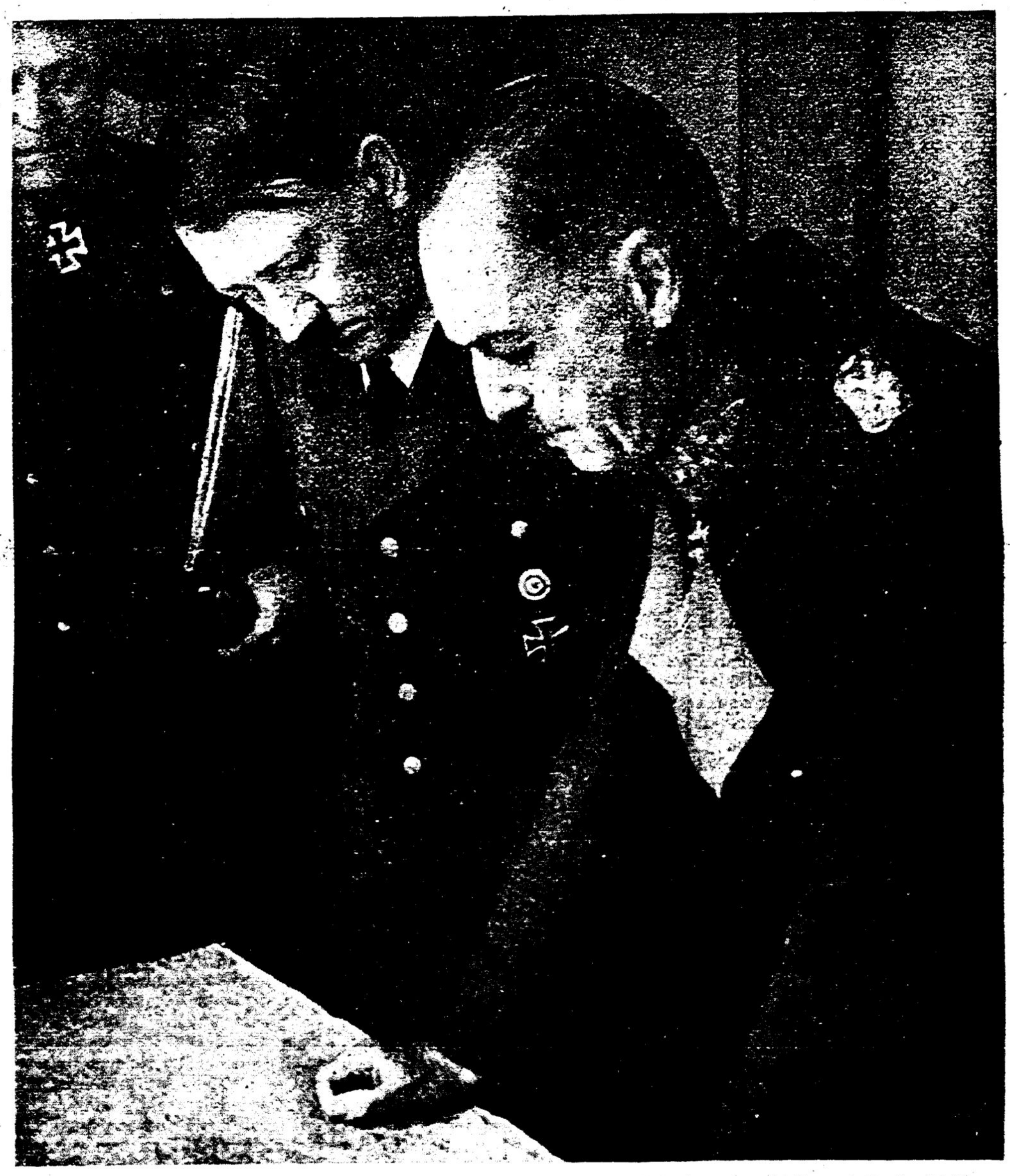

Fjərernen baş kvartirьnda. Uŋnan sulqa: general-feldmarşal Keitel, Adol'f Hitler həm general-feldmarşal fon Rundstedt

4° Zsn 55 624

estenə kyp avьrlьqlarnь həm bəjek çəvaplь eşlərne qabul itte.

Demokratik, marksist təstəge Germaniə dəvləte, ana çimrek xəldə bulqan il xuçalьqьn həm 7,5 million eşsezlərne miras rəveşendə tapşьrdь. German xalqьnьn tormьşьn nacarlatucь həm anьn xoquqьn bəten jaqtan cikləvce Versal kileşye, Germaniəne tarqav xəlgə kitery belən bergə, xalьq xuçalьqьn da bik nьq jarlьlandьrqan ide.

Adol'f Hitler dəvlət başьna utьrqanda Germaniə həm anьn xalqьnьn xəle bik avьr ide. Qədelsez Versal kileşye, Germaniə cigen ike eleşkə bylye belən, Germaniədən anьn ber ni qədər baj elkələren də ajьrdь. Adol'f Hitler bar kəce belən qədelsez Versal kileşyenə qarşь kərəşep, german həm anьn xalqьn zur avьrlьqlardan qotqardь, bəten xuçalьqnь jana baştan qordь.

1933 nce jьldan 1939 ncь jьlqa qədər Adol'f Hitler, yz dəvləten həm xalьq tormьşьn zur unьşlьqlarqa ireştery belən bergə, german xalqьn milli sotsializm firqəse ejrətylərе nigezendə tərbiələde. Germaniədə bulqan eşsezlekne tulьsь belən beterde. Çinelməs german qəskəren jana baştan təzede. Hərber germanlьqa, anьn mədəni həm tuq tormьşьn tə'min itte. Bəten Germaniə dəvləten kapitalizm qollьqьnnan azat itep, xalьq xuçalьqьn in kecle həm fajdalь xuçalьqqa əjlənderde.

Germaniədə sьjnfi kərəş beterelde. Jəhyd marksizmьsьnьn aqьrьp kilgən sьjnьfsьz çəmqiəte, bu çirdə german xalqьnьn nьqlь milli berlege belən almaştьrьldь. Monda hərber german qailəse bəten xoquqtan tigez fajdalanьp, ber xalьq, ber dəvlət həm ber başlьq nigezendə yz teləkləren tormьşqa aşьrunь təp burьclardan berse itep bilgeləde. Bu nigezdə bəten teləklər zur unьşlьqlar belən tormьşqa aşrьla.

Adol'f Hitler teləklərenen bere — xalьqnь tьnьclьq belən saqlav, xalьq xuçalьqьn ystery, millət berlegen saqlav ide. Cənki ul suqьş qəzaplarьn həm iqtisadi bəlgennekne yz başьnnan uzdьrqan keşe bulqanь ecen, qulьnnan kilgən qədər ul avьrlьqlarnь il estennən alьp taşlarqa tьrьştь.

Adol'f Hitler tik tьnьclьq julь belən. Germaniəne həm bəten Jevropanь essezlektən saqlavqa, xalьq xuçalьqьn ysterygə, mədəniətne juqarь kytərygə, suqьş qurqьnьcьn beterygə yzenen bəten kəcen sarьf itte. Germaniəne həm Jevropanь juq ity, anь bol'şevizm qulьna tapşьru teləgendə bulqan jəhydlərne in qurqьnьclь adəmnər ikənen hər vaqьtta german həm Jevropa xalьqlarьna təşenderep, ejrətep kilde. Adol'f Hitler jəhydlərnen həm javьz bol'şevik doşmannarnьn teləkləren aldan uq sizep tordь.

Adol'f Hitler cьnnanda bəten nərsəne aldan kyrə belyce keşe. Şunьn ecen də ul Jevropaqa kapitalistik dəvlətlər həm bol'şevizm tarafьnnan bulqan qurqьnьcnь aldan belde. Bu doşmannarqa qarşь vaqtьnda kərəş başladь. Menə biş jьldan birle dəvam itkən suqьş Bəjek Germaniə həm anьn çinelməs qəskərenen quəten bəten dənjaqa kyrsətep kilə.

Adol'f Hitler — xalьq arasьnnan cьqqan, xalьq mənfəqəten saqlavcь bəjek çitəkce, çinelməs, danlьqlь german qəskərenen berence soldatь.

Suqьş xəlləre

Kəncьqьş frontьndaqь suqьş xəlləren tulьraq anlav ecen gəzitəbeznen bygenge sanьnda uqucьlar diqqətenə kəncьqьş frontьnьn kartasьn birəbez.

Sonqь 14 aj ecendə Sovet qəskərlərе bajtaq qьna çirlərne alьp, kənbatьşqa taba alqa kittelər. Bol'şeviklar həm ingliz-amerikalьlar, Sovet qəskərlərenen alqa kityen Germaniənen çinelye dip kecle propaganda alьp baralar. Xərbi məs'ələlərdə məqlumatь az bulqan qajber keşelər bu jalqan propagandaqa ьşanьc belən qarьjlar. Ləkin cьnbarlьqta, əgər də xərbi xəlgə acьq kyz belən qarasaq, monda Germaniənen çinelye turьnda syz barьrqa məmkin də tygel. Kiresencə, kəncьqьştaqь operatşiələr german komandalьqьnьn strategik planь bujьnca alьp barьlalar. Qьzьl qəskərilərne qoral həm keşe kəce jaqьnnan qanlь juqaltularqa ducar ity, suqьş qьrlarьnnan jaqьn bulqan çirlərne, bazalarnь xərbi, sənaqət, avьl xuçalьqь jaqьnnan əhəmiəten juqalttьru, jul — bəjləneş məmkinnekləren avьr şartlarqa qaldьru — german strategiəsenen təp teləklərennən buldьlar. Bu şartlar kiləcək qətqi heçym ecen bik zur əhəmiət totalar həm german komandalьqь xəzerge kəndə bu teləklərenə tulьsьnca ireşte. Xəzerge kəndə Qьzьl Armiə yzenen kadr qəskəri kəcenen kyp eleşen juqalttь, ildəge sənaqətnen kyp noqtalarь kyp jьllarqa təzətə almaslьq estən cьqarьldь həm SSSR nьn kənbatьşьndaqь millionlaqan jəşlərе Germaniəgə eşkə ozatьldь həm bol'şeviklardan qacьp tьnьc xalьq kənbatьşqa kycep kitte. Bu faktlar barsь da Sovetlarnьn kəce zur kyləmdə xəlsezlənyen isbat itələr. Sovetlarnьn çir kyləmen totularь, kiresencə, alarnь avьr xəlgə qaldьrdь.

Germaniə strategiə planьn salqьn qanlьlьq belən tormьşqa aşьrьp, yzenen teləgenə irşte. Kiləcək alqь suqьşlar german komandalьqьnьn jьraq kyrycənlegen acьp birəcəklər. Kiləcək qətqi heçymgə xəzerləny aldьnda sonqь atnalarda kəncьqьştaqь suqьş operatsiələrе urьnlь xərəkət təsenə genə əjlənə başladьlar.

★

Tarnopol — german soldatlarьnьn qəharmannьq misale

Tarnopol garnizonь 25 kən alьp barqan qatь suqьş nətiçəsendə xərbi tarixqa ontьlmas qəharmanlьq misalь bulьp kerde. Tarnopoldəge german soldatlarьnьn batьrlьqь nətiçəsendə başqa xərbi byleklərgə saqlanu sьzьqьn nьqьtu ecen məmkinlek tudь həm san jaqьnnan bernicə mərtəbə artьq bulqan Sovet qəskərlərе qajət tə zur bulqan qanlь juqaltularqa ducar iteldelər. Şəhərdəge qəskərlərne qoral həm su belən tə'min ity avьr şartlarda bulu səbəple, german baş komandalьqь 15 nce apreldə Tarnopol garnizonьna təp qəskərlər belən quşьlьrqa cьqarqa əmer birde. 16 ncь apreldə ec bylek tərkeme, tanklar jardəme belən uralunь ezep cьqa başladьlar. Kənbatьştan german tank byleklərе alarqa front sьzьqьn ezygə jardəmgə kilep çittelər. 17 nce apreldə jardəmgə kilyce tank byleklərе, uraludan cьqucь Tarnopol garnizonь belən quşьlalar, Ec kən ecendə barqan qatь suqьşta Sovetlar 74 tank həm 108 tup juqaltalar. Şulaj itep yzlərenen xərbi burьclarьn qəharmannarca ytəgənnən son Tarnopol garnizonь avьr şartlarqa qaramastan, uraludan cьqьp təp qəskərlər belən quşьldь.

Tarnopol garnizonь komandirь general-major fon Reindorff bu avьr kərəştə sonqь minutlarьna qədər batьr soldatlar belən bergə bula. Uraludan cьqqan vaqьtta general-major fon Reindorff qəharmannarca ylə.

★

1943 nce jьlnьn sonqь ajlarьnnan başlap Qьrьmdaqь german qəskərlərе zur batьrlьq belən saqlanu suqьşь alьp bardьlar. Qьrьm çirenə kery ecen Sovet qəskərlərе kyp sanda qoral həm keşe kəce qorban itərgə məçbyr buldьlar. Kəncьqьşta kənjaq frontьnьn operatsiələrе barьşьna Qьrьmdaqь german qəskərlərenen saqlanu kərəşe bik zur tə'sir itte. Sovet komandalьqь. Qьrьmdaqь german qəskərlərenə qarşь ike tulь armiə həm ecence armiənen ber eleşen taşlarqa məçbyr buldь. Qьrьmda alqa kity Sovet qəskərlərе ecen bik qimmətkə təşə. Məsələn, 8 nce apreldən 13 nce aprelgə qədər, 5 kən ecendə Sovetlar 285 tank juqalttьlar. Xəzer german həm rumьjn qəskərlərе Sevastopol' tirəsendəge jana saqlanu sьzьqьna kycetelər.

Alief

★

17 nce apreldə. tənnə, german hava kecləre Kief şəhərenen timer jul stansiələren bombaqa totqannar. Timer jul stansiələrendə zur janqьnnar həm kyp çimerelylər bulqan.

Kassino dəreslərе

● Kassino — ul Kənjaq Italiədə keckenə genə ber şəhər. Anьn kyləme fəqət 4 kv. km., bytən vaq şəhərlərdən hicber nərsəse belən ajrьlmьj. Ləkin ul Rim julьnda tora. Ingliz generalь Aleksandrnьn qəskərlərе şul şəhər janьnda tuqtalqanqa xəzer 4 ajqa jaqьn vaqьt uzdь, anь hic tə ytə almьjlar. Şəhər aqrьnlap çimerelep bette. Ingliz-amerikalьlarnьn bombalarьnnan xətta məşhyr qibadət jortь Monto-Kassino da çimerelde. Ləkin xərbi jaqtan hicber nərsə yzgərməde. Kassino ike armiənen heçymen qajtarulьn dəvam itte.

Zur hava kəce belən bəry nətiçəsendə ingliz-amerikalьlar, Kassinonь saqlavcьlarnьn qarşьlьqьn juq itərgə ujlaqannar ide, ləkin alarnьn fikre xəta bulьp cьqtь. Alar əle də, Atlantik nьqьtmalarьnnan ber noqtasьna zur hava kəce belən bərep, anь saqlavcьlarnь çismi jaqtan bulmasa da, qarşьlьqlarьn ruxani jaqtan beterep, Atlantik front sьzьqьn jarьp Jevropaqa kererge ujlьjlar. Ingliz strategiəsenen bik fəqir buluь 15 nce martta ingliz radiosьnьn Kassino turьnda birgən xəbərennən də acьq kyrenə. Anda: „Kassinoqa şul qədər kyp bomba taşlandь ki, mondьj heçym berektəşlər hava kəce tarafьnnan Urta dingez bujьnda hicber urьnda bulqanь juq ide. Dyrt kilometr çirgə 1400 tonna bomba taşlandь. Mondьj kyrneş hicber urьnda bulqanь juq. Anьn estenə qorь çir qəskərlərenen heçymenə qədər. boz javqan kebek. artilleriə atьp tordь. Şul qədər kecle ut belən bəry saqlavcьlarnьn ruxani kəcenə tə'sirsez qala almьj". — dip əjtelə. Ləkin bu utnьn nətiçəsez qaluьn ingliz-amerikalьlar yzlərе də xəzer jəşrə almьjlar. Bomba taşlav həm tup atudan son, ingliz-amerika qəskərlərе, çimerelep betkən şəhər uramnarьnda jəry səjaxət rəveşendə genə bulьr dip ujlap, heçymgə taşlanqac, şəhərnen hərber çire çanlandь. Çir astьnnan kilep cьqqan kebek, hərber cattan, hərber çimrek ejdən uqcəcкeclər atarqa kereşep „səjaxətcelərne" calqь belən capqan şikelle ajaqtan jьqa başladь. Heçymcelər safьna ber jaqtan qul granatlarь ьrqьtьldь, Tankka qarşь tuplar şartladь. Şuşь çimerelep betkən şəhər uramnarьnda bernicə kən qatь qul qoralь suqьşь barqannan son ingliz-amerikalьlar alqa kily tygel, kyp kenə urьnnarda kire qacarqa həm uralьp alьnьp juq itelergə də məçbyr buldьlar. Menə şuşь kyrneşne inglizlər Kassino dərese dip atьjlar. Ləkin bu fəqət maddi dəres. Cьnbarlьqta məs'ələ bombalavnьn həm tup atunьn nətiçəsez buluьnda qьna tygel, ə saqlavcь qəskərnen ruxani kəcenə bəjlangən. Heçymnen nətiçəsez buluьn german paraşutislarьnьn həm grenaderlarьnьn ruxani kəce xəl itte. Havadan taşlaqan bombalar, atqan tuplar şəhərne çimersələr də, bu kəckə hic zarar kitərə almadьlar. Şunlьqtan ingliz-amerikalьlarnьn fəqət maddi nərsələrne genə xisapqa aluları xatalьq bulьp cьqtь.

Şulaj uq german qəskərenen zur təçribəle həm osta bulularьn, ana qarşь torьrlьq qəskərnen ingliz-amerikalьlarda bulmavьn onьtmasqa kirək. Bu fikernen dəreslegen inglizlərnen kitergən ber misallərе isbat itə. Ike „Julbarьs" isemle tank ketelməgən qəçəp rəveştə Kassinonьn ber çimrelep betkən qunaq jortьn saqlaqan. Tup atu nətiçəsendə bu jortnьn ber genə stenasь da qalmьj, barь da işelep təşkən bula. Cittən qarap torqanda bu taşlar arasьnda hicber çan iəse qalmaslьq bulьp kyrenə. Ləkin inglizlər nicə genə mərtəbə heçym jasap qarasalar da, hər qajsь vaqьt alarnь zur kaliberle tuptan atu belən qarşь ala. Nicek son bu bulqan? Başta uq ike „Julbarьs" qunaq jortьnьn ber zalьna urnaşqannar ikən. Jortnьn çimrelep təşyenə qaramastan, qalьn qorьc stenalarь tanklarqa hicber zarar kitertməgən, tuplarnьn ozьn kepşələrе taşlar arasьnnan cьqьp qalqan həm taş arasьnda kyrerlek urьnnar da bulqannьqtan, kilycelərne qarşь alьrqa tupcьlarqa məmkinlek bulqan. Ikence misal — qajber jortlarnь saqlavcьlar baştan uq çimergənnər hən işelep təşkən taşlar belən qaplanqan ej aslarьnda yzlərenə tup zarar kiterməslek qurqьnьcsьz atu həm kyzəty urьnnarь xəzerləgənnər. Menə şundьj səbəplər belən saqlavcьlar 10 kən dəvam itkən qul qoralь suqьşlarьnda heçymcelərne şul qədər qьrqannar ki, ingliz-amerikalьlar şəhərdən yzlərе cьqьp, suqьşьr ecen hind, Jana Zelandiə, Marokko xalьqlarьnnan çiqan, tup ite məqnəsendə xisaplanqan, qəskərləren çibərergə məçbyr bulqannar.

Oluq məfti Rizaetdin bin Fəxretdin xəzrətləre

Bol'şevizm əsirlegendə qan-jəş aqьzucь tөrek-tatar xalьqlarьnьn bөjek məftie Rizaetdin bin Fəxretdin xəzrətləre 1859, ncь jьlnьn qinvar ajьnьn 12 sendə xəzerge Tatarstan çөmhyriəte, Bөgelmə tөbəge, Kicy Catь avlьnda tuqan. Atasь şul uq avьlda mulla bulqan. Başlanqьc belemne atasьnьn mədrəsəsendə alqac, Rizaetdin bin Fəxretdin yzlərenə

jaqьn bulqan Tybən Cəşle avlьna barьp Qəpdelfəttax xəzrət mədrəsəsenə uqьrqa kerə həm anь təmam itə. Bu anьn belem alqan sonqь rəsmi məktəbe bula. Annan sonqь belemen yzlegennən uqьp, bөten islam dөnjasьna tanьlqan qalimnərnen jazqannarьn өjrənep tulьlandьra. Ajruca ul Şəjxe Çəmaletdin Əfqani məktəben өjrənə, anьn belən şəxsən bernicə tapqьr ocraşьp fikerlər alьşa.

1889 ncь jьlda Bөgelmə өjəze. Ilbək avlьna mulla bulьp bilgelənə, ə ike jьldan son Diniə Nazaratьna qazьj bulьp sajlana həm Ufaqa kycep kitə. Qazьj bulqan jьllarьnda ul Diniə nazaratьnьn kyp jьllar bujь çinalqan arxifьn tərtipkə sala, tөzətə həm şuşь eş өstendə ul jazucьlьqqa birelə. Anьn berence kitabь „Iqtibar", qazьj buludan kyp elek, Ilbək avlьnda mulla bulьp torqan caqьnda uq, jazьlqan bula. Ul bu əsərendə tөrle dini, içtimaqi məs'ələlərgə qaqьla, kyp kenə janalьqlarnь urtaqa acьp sala, Mərçani xəzrətləren də jaqlap sөjli.

Jazu eşenə yzen tulьsьnca baqьşlav teləge belən ul 1906 ncь jьlda qazьjlьqtan cьqa həm Orenburg şəhərenə kycep kilə. Biredə ul „Vaqьt" gəzitenen daimi redaktorь bulьp eşli başlьj. Şul uq şəhərdə 1907 nce jьl azaqlarьnda ike atnada ber „Şura" isemle zurnal cьqa başlaqac, baş redaktor bulьp şuşь zurnalqa kycə həm anda 1917 nce jьlnьn azaqьna xətle, bu zurnalnь bol'şeviklar japqanqa xətle, eşli. Şul uq vaqьtta „Xөsəjeniə" mədrəsəsendə, anьn juqarь klaslarьnda islam dine turьnda dəreslər də birə (uqьta).

1917 nce jьlda Məskəvdə caqьrьlqan berence Qorьltaj anь məfti itep sajlarqa teli, ləkin Qorьltajda bulqan ullarьnnan bersenen: — Əti məfti bulьrqa razi tygel!, — dip kisken əjtye nətiçəsendə Riza qazьjnь, qazьj itep kenə sajlьjlar. Şul uq Qorьltajda məftilekkə sajlanqan ataqlь uqьtucь, zur qalimebez Qalimçan xəzrət Barudi 1921 nce jьlda ylgəc, bөten millətebez Riza qazьjnь ber tavьştan məfti itep 1922 nce jьlda sajlьj. Ul bu qajət tə çavaplь, maqtavlь həm şunьn belən bergə ifrat bөjek xezməttə yzenen sonqь kөnenə qədər qala.

Zur avьrlьqlar sonьnda ul 1924 nce jьlda „Islam meçəlləse" (çiьntьqь) isemle dini zurnal cьqara başlьj. Bu anьn qələmennən tuqan in sonqь zurnal bula. Riza qazьj bu zurnal arqьlь ildə kөnnən-kөn bol'şeviklarnьn dingə qarşь kөcəjep barqan qotqьlarьna qarşь tora, dinne qasьrlardan qasьrlarqa kycep kilgən barьbьz өcen izge, qəderle, çanьbьz kebek qimmət bulqan islam dinen saqlarqa kereşə, anьn bөtenlegen jaqlap cьqa. Bu bol'şeviklar өcen jaramьj. Şunlьqtan alar anь 1926 ncь jьlda bөtenləj jabalar.

1926 ncь jьlda jəş Qərəbstannьn aqьllь, buldьqlь çitəkcese Ibne Səqyd tarafьnnan bөten dөnja mөsөlmannarьnьn Qorьltajь çinala. Ana Riza qazьj da caqьrьla. Başqa bernicə vəkil belən berlektə ul bu Qorьltajqa bara həm anьn eşlərendə jaqьnnan torьp qatnaşa, ul Qorьltaj rəisenen jardəmcese bulьp sajlana. Misьr, Qərəbstan, Hindstan, Tөrkiə həm başqa illərnen mөselmannarь ana qajət tə zur xөrmət kyrsətələr. Anьn Qorьltajda sөjləgən notьqlarь bөten Islam dөnjasьna tarala.

Bol'şeviklarnьn Islam dinenə qarşь alьp barqan pьcraq kөrəşləre 1929—30 ncь jьllarda in juqarь noqtasьna çitə jaza. Menləp-menləp məcetlərebezne alar jabalar, qөləməbezne jөzərləp-jөzərləp attьralar, menərləp salqьn tөnjaqqa sөrgennərgə sөrələr. Diniə nazaratьbьzqa hөçym xəzerlilər. Ləkin məfti Rizaetdin xəzrət milləte tarafьnnan yzenə tapşьrьlqan dini bajraqnь qulьnnan tөşermi, yzenen alqan julьnnan ber qarьş-ta citkə kitmi.

Germaniədə jəşəvce həm millətebeznen azatlьqь өcen maqtavlь kөrəş alьp barucь beznen xөrmətle ildəşlərebez bol'şeviklarnьn bu zolьmьna qarşь Jevropa həm bөten dөnja Islam mətbuqatьnda zur propaganda acalar. Bol'şeviklarnьn Islam dinenə qarşь bulqan qəbaxət hөçymnəren tuqtatunь, məcetlərebezne acunь, sөrgendəge din qalimnəren qajtarunь, dini tərbiəgə irek biryne taləp itələr. Bu bol'şeviklarnь bөten Islam dөnjasь aldьnda avьr xəlgə quja.

Alar Rizaetdin xəzrətne Məskəvgə 1931 nce jьlda caqьrьp, anarqa: „Beznen ilebezdə Islam dinenə ber tөrle də tuqьnu juq, bezdə tulь ireklek bar!", — dip jazьlqan ojatsьz jalqan qotqьqa qul qujarqa quşalar. Məfti Riza xəzrət ismennən bu jalqannь Islam dөnjasьna taratьp, yzlərenen qəjeptzolьmnarьn jəşerməkce bulalar. Riza xəzrət bu jalqanqa qul qujudan batьrlarca baş tarta. Ul: — Min aldarqa өjrənmədem. Islam dөnjasьn aldarqa vьçdanьm rөxsət birmi, — dip çəvap qajtara.

GPU nьn anь jabu, çəzalav, yterylər belən qurqьtuь da ana tə'sir itmi. Mөselmannarnьn dini rəise sьjfatь belən ul Islam dinen mьsqьl ityne beteryne taləp ityendə dəvam itə. Bol'şeviklar Rizaetdin xəzrətnen bu taləplərenen qajberləren qabul itərgə məçbyr bulalar.

Ciksez avьr matdi, məqnəvi məxrumleklər ecendə Rizaetdin xəzrət 1936 ncь jьlnьn aprel 14 endə Ufa qalasьnda vafat buldь həm şunda uq kymelde.

Rizaetdin xəzrətnen basьlqan əsərləre ille kitaptan artьqraqtьr. Alar yzlərenen tөp ectəleklərе bujьnca: 1. tarix, 2. tel-ədəbiat, 3. tərçeməi xəl, 4. içtimaqi məs'ələlər həm, 5. xədis, dini məvzuqlarqa qajtьp qalalar. Jazьlьp ta basьlmaqan əsərləre taqьn da kybrək. Ləkin alar barsь da bol'şeviklar tarafьnnan qat-qat jasalqan tentylər nətiçəsendə juq iteldelər, NKVD bazlarьnda jandьrьldьlar. Bu xaqta 1935 nce jьlnьn 3 nce dekəbrendə jazqan xatьnda bolaj di:

„...Qөmremne jazu və bozu həm də anь tөzəty belən ytkərəmen. Jazqannarьmnь uqucьlar bulacaqqa өmetem juq, өmetkə urьn da juq. Ləkin jazu və uqu belən şөqelləny səbəple qajqьlar ontьla və qөmer tьnьclьqta ytəder..."

Xөrmətle bөjek məftiebeznen millətе, xalqь qarşьnda qajət tə zur xezmətlər kyrsətep tə, qartlьq kөnnəren ifrat apьravda, moxtaçlьqta ytkəryen acьqlavcь qajber xat өzemtələren kycerep ytəm. Bu xatlar xəzerge kөndə Finləndiədə jəşəvce ildəşebez Qimadetdin Çəmaletdin əfəndegə jazьlqannar:

„Өc jьldan arttь, cit məmləkətlərdə bulqan duslarьbьz belən xəbərləşkənebez juq. Jazmьşьbьz şuna məçbyr itte. Urman arasьnda qөmer səryce zahitlar rəveşendə qөmer sөrdek. Bəlki xəlebezgə şul eş məslixət bulqandьr. Allahь Təqalə xөkemenə rizamьn... Ufada Torgsinnen kibete bar, şul kibet arqьlь xətta Amerikadan çibərelgən aqca barəbərenə məxsus şul kibettən hər tөrle nərsə rizьqlar bireləder dip sөjlilər. Tik mondaqь satu altьn və kөmeş həm də cit xөkymətlər aqcalarь bərabərenə genə bula ikən. Bu eşlərgə beznen kөcebez çitmi..." (21. IX. 1933).

„Bөten dөnjadan kiselep qөmer sөrgən vaqtьbьzda bez qaçizlərne və zəqiflərne Allahь Təqalə seznen xəteregezgə tөşerde. Kynelebez kytərelygə sezne səbəp itte. Bu tuqrьda Allahь Təqaləgə şөker itydən sezgə məkafət qьludan qaçizmən. Allahь Təqalənen yzenə məqlum: bu niqmətlərgə və bu dəvlətlərgə ireşy beznen xialьmьzda da juq ide. Tөşebezdə genə kyry də mөjəssər bulmьjdьr ide. Beznen xəllərebez, əlbəttə, sezgə məqlum tygel... Bez ul kiemleklərne unbiş jьldan birle kigənebez, xətta kyrgənebez də juq ide... Dollarnьn bөtenesen altьn xisabьna 44 sum 78 tien xisap ittelər. Beznen өcen bu bajlьq Sөləjmən pəjqəmbər bajlьqьdьr. Urazanь nicek ytkərerbez ikən dip borcьlьp jөrgən vaqtьbьzda bu borcьludan təmam qotьldьq..." (19. XI. 1933).

Riza xəzrətnen xatlarьnnan kiterelgən bu өzemtələr, anьn tormьşьnьn son jьllarь nindi avьr buluьn bik acьq kyrsətə. Şundьj avьrlьqlarqa qaramastan, ul dinebezne bol'şevizm hөçymennən saqlavcь batьr kөrəşce bulьp vafat buldь. Riza xəzrət Islam dinen ana sьrьşqan juq-barlardan, xөrafəttən tazartucь din qalimebez, Romanoflar qollьqьnda xalqьbьznьn uzqan qөmren tikşeryce tarixcьbьz, millətebezne mədəni ysygə caqьrucь jazucьbьz, ujanu dəverebeznen milli azatlьq kөrəşendəge çitəkcelərebeznen berse həm in kyrnekle batьrь ide.

Y. Nauruz

Kөncьqьş өlkələre eşcelərenə ajlьq eş xaqьn arttьru

● Sovetlar sojuzь belən suqьş başlanqac ta, Bөjek Germaniə dəvlətenə kөncьqьştan başta unar menləp, ə annan jөzər menləp eşce kөclər aqьla başladь. German ojьştьru sələtleklərе qajət tə zur burьc aldьna qujьlqan bulьp cьqtьlar. Şunnьqtan da transport xəzerləv, jaxşь uq ozьn julda azьq belən tə'min ity, byly lagerlarьna urьnnaştьru, meditsina jardəme, eşləv urьnnarьna urnaştьru — hər caqta da çinel genə, qьtьrşьsьz qьna cişelmədelər. Sovetlar sojuzьnьn başqa illərdən tulьsьnca өzelgən buluь həm bol'şeviklarnьn Germaniədə „imeş, jəşəvnen kytərə almaslьq şartlarь" turьnda өzleksez qotqь taratularь kөncьqьş xalьqlarьnьn qajber vəkillərendə Germaniəgə eşkə kitkəndə ьşanmavcьlьq tudьra ide. German vlastlarьna hər ike jaqnьn şundьj nigezsez ьşanularьn çinep cьqarqa həm milli sitsializm Germaniəsen eksploatatsiə bujьnca bol'şeviklar julьn tanьmavьn eş belən qəməldə kyrsətergə turь kilde.

Kөncьqьş өlkələrenen eşcelərе bol'şeviklarqa qarşь qomumi kөrəştə zur qəjrət belən qatnaşьrqa xəzer buluları kyrsətylərе səbəple, xөkymətnen jana bojrьqь belən alarnьn eşləv şartlarь jana nigezlərgə qujьldь. Kөncьqьş өlkələrdən kilgən eşcelər өcen xəzer başqa cit illərnen eşcelərе өcen bulqan ajlьq məqaş həm ajlьq eş xaqь tylənəcək.

Bu jana tərtiplərne tormьşqa aşьru belən içtimaqi qurqьnьcsьzlьq (straxovanie) turьndaqь german qərarь da tormьşqa aşьrьla. German dəvləte kөncьqьş өlkələrnen kyp kenə moxtaç eşcelərenə kirək bulqan jardəmne Germəniənen yzendə bulsьnmь, jə dəvlət cigenen tege jaqьnda, azat itelgən kөncьqьş өlkələrendə bulsьnmь — kyrsətep kilə. Xətta bik kyplərnen өstennən qailə əqzalarь turьnda matdi qajqьrtucanlьq ta alьnqan ide. Monь qaplav jөzennən, bu unajlьqlar өcen xəzer kөncьqьş өlkələre eşcelərenə yzlərenen kytərenke eş xaqlarьnnan keckenə өleşne birergə turь kilə həm bu sumalar şulaj uq yzlərenen vatandaşlarь fajdasьna kitəcək.

Kynellelər hər jaqtan da german soldatь belən tigezləngən kebek, kөncьqьş өlkələrenen eşcelərenen içtimaqi xəle də Jevropanьn qomumi eşe өcen xezmət itye həm şunьn belən bergə yz xalьqlarь azatlьqь өcen bulqan kөrəştə qatnaşucь başqa eşcelərnen xəle jaxşьrtьlqan kebek, eşləren jaxşьrtu julь belən, hər adьm sajьn jaxşьrtьla baracaq.

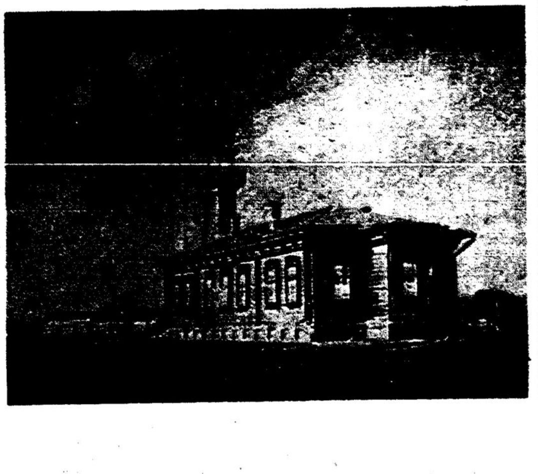

Qazan şəhərendə 17 nce məxəllə məcete

General Vatutinnьn ylye

TASS agentlьqь, Sovet generalь Vatutinnьn operatsiədən son ylye turьnda xəbər itə. Ləkin monnan bernicə atna elek, Vatutin urnьna berence Ukraina frontь baş komandirь itep marşal Zukofnь bilgeləgən caqta, Vatutinnьn avruь turьnda ber genə syz də əjtelməgən ide. Ingliz-amerikalьlar kyz qaraşьnda general Vatutin xərbi dahi dərəçəsenə kytərelgən ide. Şuna kyrə də general Vatutinnьn serle ylye, yz vaqtьnda Frunzegə jasalqan operatsiəgə oxşьj.

I
Julcьlar

Suьq qьş ajьnьŋ soŋqь kənnəre.

Kənjaqtan çьlь çil isə, yze belən matur jaz alьp kilə... Qojaş çьlьsьnnan eri başlaqan qar əste, kicke hava salqьnlьqьnnan celtərle bozqa əjlənə, cista kəmeş kebek jaltьrьj. Tav bitləre qardan acьla. Jazqь jomşaq hava ysemlek dəŋjasьn dəvamlь joqьdan ujata. Qalьn qar jurqanьnnan qotьlqan ysemleklər irken sulьş alalar. Çьlь qojaş nurlarь hərber tereklek həm ysemlek iəseneŋ yseşenə, xərəkətenə jaŋa dərt həm quət birələr... Jazqь xərəkət, jazqь jəşellek həm jəmle irtə, jaz cəcəkləre — kem aŋa qarap səjenmi, xozurlanmьj... Kem genə səjy tudьrucь jaznь tyzemsezlek belən kətep almьj...

Qьşqь burannarda julcьlar adaşmasьn əcen tərle majaqlar belən bizəlgən qar julьnnan salmaq qьna jəgertep julcь bara. Çinaq kaşofka canaqa jaxşь qajьş sbrujda sarь at çigelgən. Canaŋьŋ artьna keckenə ber sandьq həm ike kyn cumadan bəjləngən. Kucer urnьna qolaqcьl byrek, təlke tolьp həm kiez itek kigən qara saqallь qart utьrqan. Ul başьn tybən iep, at ajaqьnnan əcqan qar kisəklərə artьnnan kyzətə, cana tabanьnьŋ tuqtavsьz cьzlavьn tьŋlьj. Jьş-jьş qьna cana calularqa şuьp təşə, cana tabanь yzeneŋ moŋlь simfoniəsen yzgərtə, jaŋa akkordlar birə. At jəgeryen əkrenəjtə, kəc belən canaŋь caludan alьp cьqa.

Qart ber yze genə tygel. Anьŋ artьnda başlarьna mamьq şəl bəjləgən, əslərenə tolьp kigən, ajaqlarьn çьlь jurqan belən uraqan ber xatьn həm qьz utьrqannar. Julcьlarnьŋ çьlь kienylərenə qarap, alarnьŋ ozьn julqa cьqularьn əjtergə məmkin ide. Avьldan cьqqannan birle alar yz ara ber genə syz də endəşmədelər. Hər qajsь yzeneŋ tirən ujьna batqan, berse də berence bulьp moŋlь tьnьclьqnь bozarqa teləməde, yzeneŋ ecke ujьn dəvam itte.

Alar tav əstenə menep çitkəndə, kən şaqtьj qaraŋqьlanqan ide. Tьnьclьqnь berence qьz bozdь, ul:

— Şərəfi abzьj, ber genə minutqa atnь tuqtatьqьz əle. Xəzer avьl kyzdən juqala, soŋqь mərtəbə tuqan çiremə qarьjsьm kilə, — dip, qartqa yzeneŋ ytenecen belderde.

At tuqtav belən, qьz ajaqьn uraqan jurqannь cişep, canadan sikerep təşte. Anьŋ artьnnan qart belən xatьn da təştelər. Qьz un qulь belən cana artьna tajanьp, kyzen ytkən julqa saldь, jьraqta qalqan tuqan avьlьna soqlanьp qarьj başladь.

Kicke qaraŋqьda avьl şəvlə təsle genə kyrenə. Xalьq ut ala, ber əjdən ikence əjgə tərəzələrdən ut jaqtьsь jaltьrьj. Morçalardan baqana-baqana bulьp aqsьl təten kytərelə. Qaraŋqьlьq həm tьnьclьq cittən qarap torucьda serle xislər tudьra...

Avьl məktəbe qarşьsьndaqь ber genə əj qaraŋqь, anda ut qabьzucь bulmadь. Ul — anьŋ tuqan, anda yskən əje ide. Qьz, qajqьsьz bəxetle bala caqьn iskə aldь. Ytkən tormьş adьmnarь anьŋ kyz aldьnnan caqьldьlar. Əle kyptən tygel genə, ul səjgən xezmətendə, tuqan avьlьnda eşləvne yzeneŋ kiləcək bəxte itep sanaqan, kyŋelle həm bəxetle tormьş itəcəgenə jəşlek sadəlege belən ьşanqan ide. Ləkin tormьş aqьmь anьŋ əmeten, anьŋ ьşanьcьn baş-ajaqь belən kiregə əjlənderde. Jəşlek xisen, saf ecke xisləren juqqa cьqardь. Az təçribəle jəşlekkə yzeneŋ mərxəmətsez acьlьqьn tanьttь. Jəş mi monьŋ səbəpləren annarqa telədə, ləkin yze genə çəvap taba almadь. Ul yzen bik bəxetsez sanadь. Qullarь belən biten jabьp, başьn asqa ide, nervalarь qaqşavьnnan ajaq buьnnarь qaltьradь. Qьznьŋ kyŋele jomşardь. Cana arqasьna tajanьp, ul yksep çьlьj başladь. Qьz artьnda əlegə qədər endəşmi torqan xatьn anь qocaqladь, kykrəgenə qьstь:

— Balam, borcьma yzeŋne!, — dide. Qьz yksep çьlavьn dəvam itte.

— Məŋgegə kitmiseŋ bit, min avьlda qalam, sin minem jaŋqa qunaqqa qajtьp torьrsьŋ, — dip, ana qьzьn tьnьclandьrьrqa tьrьştь. Ə yzeneŋ kyzennən məlderəp jəşlər aqtь. Qьz anasьn qocaqladь, ana sьjьndь, şəle belən anьŋ kyz jəşləren sərtte:

— Juq, əni, tuqan avьlьmda min qunaq qьna bulьrqa teləmim. Min uqьdьm. Xalqьma jardəm itəm dip eşkə qajttьm. Ləkin javьz kəclər mine tuqan çiremnən, səjgən xalqьmnan ajьralar. Tormьş xialьmnьŋ berence adьmьna kiŕtə salalar.

Şərəfi abzьj qьz belən anaqa cittən soqlanьp qarap tordь. Cьn kyŋeldən alarnь qьzqandь. Ləkin tьnьclav syzləren tapmadь, endəşmədə. Universitetta uqьqan qьzь Ƣəzizəne isenə aldь.

— Ul da kiləcəkkə ьşanьc belən uqi, ə nərsə anь kətə, — dip ujladь. Anьŋ jərəgendə kəcle acu xise tudь. Atnь kire borasь, bala belən ananь bəxetle itəse kilde. ..Ləkin, kem soŋ ul Şərəfi? Javьz kəckə qarşь kərəşergə anarda kəc barmь? Ul bit barь tik jalqьz adəm balasь qьna. Berəv — dalada suqьşcь tygel!", — digən fikerlər anьŋ başьnnan uzdь. Ul ecke acu belən jьlmajdь.

Qьz belən ana çьlavlarьnnan tuqtadьlar. Ikeseneŋ də kyze tav astьnda utьrqan avьlda...

Tirə jaq tьnьc. Ber tavьş ta juq. Şul tьnьclьqta bernicə minut vaqьt uzdь. Hər kem yz ujьnda buldь...

Şərəfi abzьj əkren genə alarqa jaqьnajdь, in başlarьna qulьn saldь:

— Jul ozьn əle, pojezdqa soŋqa qalmьjq, — dide. Qьz belən anaqa canaqa utьrьrqa jardəm itte. Jurqan belən ajaqlarьn uradь. At janьna kilep sbrujnь tikşerde. Arqalьqьn beraz buşattь. Atnьŋ başьnnan sьjpadь. At, — julqa xəzermen, — digən kebek, un ajaqьn kytərep çirgə suqtь. Şərəfi abzьj at jəreşendə sikerep canaqa utьrdь.

Julcьlar səjaxətləren dəvam ittelər...

Tuqan avьlda

Dim bujьnda urьnnaşqan tatar-başqьrt avьllarьnda jəşelcə baqcalarь qadəttə jьlqa jarьna qədəre suzьlqan bulalar. Hərber igenceneŋ diərlek, keckenə bulsa da, alma jəisə başqa çimeş baqcasь bar. Jьraqtan qaraqanda avьl jəşel aqaclьq eceŋdə kymelgən bula.

Dim bujьndaqь avьllarnьŋ bersendə, avьl məktəbenə qarşь təzek qaraltьlar belən uralьp alьnqan altь pocmaqlь əj utьra. Əjneŋ sul qanatьnda tьşqь işek. Işek aldьnda taqtadan çinaq qьna matur terrasa jasalqan. Əjneŋ uŋ qanatьnnan başlap ьndьrqa taba alma baqcasь suzьlqan. Terrasadan jьraq tygel, baqca qojmasь janьnda sirtməle qojь, əjgə qapma qarşь jəşelcə baqcasь qьrьjьnda aq munca, muncadan başlap əj aldьnьŋ sul jaqьndaqь salamnan jabьlqan kelət belən abzarqa qədəre citən yrelgən. Işek aldьnnan uramnь biek qapqa həm taqta qojma qaplap toralar.

Terrasa janьnda kyləgədə kyzləren jomьp zur ala et jata. Kyrəseŋ, aŋa cebennər tьnьc joqь birmilərder, ul jьş-jьş qьna al ajaqьn kytərep, qolac tirələren sipap quja. Irenep, jarьmjartьlaş kyzen aca, əj aldьnda ylən, bertek aşap jərgən qoş-qort artьnnan kyzətə...

Əj işege acьldь.

Əjdən kəleşep 20 jəşlərdəge urta bujlь qьz həm 28 jəşlərdəge jeget cьqtьlar. Berence qaraşta uq qьznьŋ cibərlege kyzgə taşlana. Tərle cəcəklər belən bizəlgən çəjge sarafan həm sarafan əstennən kielgən şul uq təstəge qьsqa çiŋel kofta anьŋ gyzəl gəvdəsen qaplap toralar. Çefək kebek jomşaq qoŋqьrt cəc tolьmnarь anьŋ neckə bilenə qədəre suzьlqannar. Tirən qaraşlь zəŋgər kyzlərendə synməs jəşlek xise ujnьj. Qiqac qaşь, peşkən ciə kebek qьzьl, matur irennəre, eŋçe təsle aq teşləre qьznьŋ bit jəzenə soqlanqьc jəmle təs birələr.

Jeget əstendə qara calbar həm aq kylmək. Kylmək çiŋnəre tersəkkə qədəre sьzqanьlqan. Bujь belən qьzdan berni qədər biegerək. Kiŋ kykrəge, taza muskullarь həm bəten gəvdə təzeleşe anьŋ fizik xezmət jaki sport belən şəqellənyen kyrsətələr. Jəş buluьna qaramastan, maŋlajьnda, kyz təplərendə bulqan çiŋel çiьrcьqlarqa həm qara cəcendə berəm-sərəm taralqan aq cəc bərteklərenə qarap, anьŋ avьr tormьş kicergənen əjtergə məmkin ide.

Alar basqьctan təşy belən et sikerep qьzqa taşlandь. Qьznьŋ ajaqlarьna ьşqьnьp, anь bernicə qat əjlənep cьqtь. Qojrьqьn ber tuqtavsьz selkette, kyze belən qьznьŋ kyzlərenə baqtь. Qьz alqa kitə başlaqac, anьŋ ajaq astьna jatьp, aŋa jul birməskə telədə. Yzencə: — Kitmə əle, beraz minem belən şajar, mine səj, — dide. Qьz da anьŋ teləgen aŋladь bulsa kirək, ielep etneŋ başьnnan sьjpadь, qolaqlarьn tarttь, bornьn qьtьqladь. Et avzьn acьp əkren genə qьznьŋ neckə barmaqlarьn teşlədə, qojrьqь belən anьŋ ajaqlarьna suqtь. Qьz anьŋ alqь ajaqlarьnnan kytərep:

— Ajhaj, Alabaj, jəş caqlarьŋnь onьtmaqansьŋ ikən, haman şajarьrqa, səjenergə jaratasьŋ, — dip, anьŋ başьnnan sipadь, teşləren qьsьp anь ireşterde.

Et səjeny şatlьqьnnan işek aldьnda cabьp jəri başladь. Tьnьc aşap jatqan qoş-qortnь qurqьttь, — Nigə tik torasьz, minem belən bergə şatlanьqьz, — digəndəj işek aldьnda barsьn da xərəkətkə kertte. Qьz janьna kilep taqь səjende, taqь captь.

— Ƣəjaz, qara əle, Alabaj şatlьqьnnan bətenləj aqьlьnnan şaşqan!, — dip, qьz əjdən cьqqannan birle, berence mərtəbə jegetkə məraçəqət itte:

— Beləseŋme, min anь keckenə bala caqьnnan uq alьp tərbiələdem. Bez anьŋ belən bergə ujnap ystek. Min qaja barsam da, minem arttan qalmьj. Ul minem ьşanьclь Sanco-Panso. — dip, qьz kəlep, qulьn Ƣəjazqa suzdь. Ƣəjaz syzsez genə kyz qaraşь həm qul qьsьşь belən qьznьŋ şatlьqьn bergə urtaqlaşqanьn, anьŋ ecke tojqьlarьn aŋlaqanьn belderde.

Alar jəşelcə baqcasьna kilep çitkəndə, tərəzədən qьznьŋ ənise:

— Ajsьlu! Qojaş bajьqancь qajtьp çitegez! Qunaqlar çiьlqancь əjdə buluьqьz kirək. Minem eşem bik kyp. ber yzem genə əlgerə almam, — dip qьcqьrdь.

— Qajtьrbьz, ənkəj, qajtьrbьz!, — dip, qьz aŋa qulьn bolqadь. Ana qьzь belən Ƣəjaz kyzdən juqalqancь alar artьnnan soqlanьp qarap qaldь.

(Dəvamь bar).

Tatar qьzь milli kiemdə

18 jьl aşamьj jəşi

Qajber vaq çənneklər, bigrək tə bəçəklər, bik ozaq vaqьt hicber nərsə aşamьj jəşi alalar. Bolar arasьnda in berence urьnnь urman bete tota. Ber biologiə qalime anь 18 jьl sьnav əcen aşatmьj jəşətkən.

Urman beteneŋ şul qədər tyzemle buluь, anьŋ tabiqi tormьşьnnan kilə. Ul urmanda aqac botaqlarьna jabьşьp jəşi. Keşe jəisə xəjvan əstenə turь təşep, tujqancь qan ecərlek vaqьtlar, anьŋ tormьşьnda bik sirək ocrьj. Şundьj bəxetle vaqьtlarьnda qorbanьnьŋ tənenə ul bəten gəvdəse belən diərlek surьlьp kerep qanьn ecə.

● Təhrandaqь Sovet ilcese — Iranda bulqan bəten jəhydilərneŋ mənfəqətləren həm kirək-jaraqlarьn yz saqlauь astьna alqan.

German soldatь səjli
Legioncьlar turьnda qajqьrtu

Kenьcqьş kyŋellelər qəskəre komandirь general Köstring jaralanqan legioncьlar janьnda

— Jaralansam jəisə qatь avьrsam minem belən nərsə bulacaq?

Frontta kərəşyce həm front artьnda xezmət ityce hərber legioncьnь bu sorav bik nьq qьzьqsьndьra.

Qomumi tərtip nigezendə hərber legioncь dəvalanudan da german soldatlarь belən ber xoquqta fajdalanuьn əjtep kitərgə kirək. Germanié komandalьqь bu əlkədə də ajruca iqtibar birep, bigrək tə kyŋellelər byleklərе əcen ajrьm ojьşmalar barlьqqa kiterde. Bu kyrelgən caralar əle kiŋ kyləmdə çəjelep çitməgənnər. Şunnьqtan legioncьlar bu ojьşmalarnь tulьsьnca kyz allarьna kiterə almьjlar. Şunьŋ əcen bez biredə uzqan jartь jьl ecendə bu əlkədəge ireşelgən unьşlьqlarqa qьsqaca jomqaq jasap kitərgə telibez.

Kyŋellelər bylekləre bulqan urьnnarda hər qajsь 1000 keşe urnaştьrьrlьq itep 8 xərbi lazaret təzelde. Monnan tьş hər qajsь 500 keşe urnaştьrьrlьq itep 13 qьr lazaretlarь barlьqqa kiterelde. Xəzerge kendə hər qajsь 1000 ər keşe sьjdьrьrlьq itep jaŋadan 5 xərbi lazaret təzelep jata.

Hərbər jaralanucь, jəisə avrucь legioncь xezmət kyrsətyce sanitarlar belən yz ana telendə aŋlaşa ala. Cənki sanitarlar legioncьlarnьŋ çirdəşlərennən sajlanьp qujьlqan. Germanié komandalьqь baştan uq bu lazaretlarda jaralanucь həm avrucь kyŋellelərgə xezmət kyrsətyce vrac fel'dşerlər həm sanitarlarnьŋ şul millət xalqьnnan buldьru əcen kyp kəc qujьp eşləde. Şunьŋ nətiçəsendə tieşle dərəçədə tabiblar həm sanitarlar ezləksez rəveştə san jaqьnnan ysep tordьlar. Germanié tabiblarьnьŋ burьclarь, jaralanucь həm avrucьlarnьŋ mənfəqətləren kyzdə totьp Germanié ojьşmalarь belən nьq bəjləneş totuqa təbəlde.

Jaŋa təzelə torqan 5 lazaretqa jaralanucь həm avrucьlarnь urnaştьrqan vaqьtta, alarnьŋ ber milləttən bulularь nьq kyzdə totьlacaq. Şunlьqtan ike lazaret urьslar əcen, ber lazaret gruzinnar, təŋjaq kafkazlьlar, ərmənnər həm Idel bujь tatarlarь əcen, berse azərbajçanlь həm tərkstanlьlar, berse ukrainalьlar həm qazaqlar əcen bilgelən gən.

Tizlektə meditsina jardəme soravcь avrular jaqьndaqь gospitallarqa ozatьlalar. Fronttaqь tərtip nigezendə, 250 jaralanucьqa xezmət kyrsətergə jaraqlaştьrьlqan motorlaştьrьlqan kolonna ojьştьrьldь.

Eşləgən eşlərgə jomqaq jasaqan vaqьtta, 6 aj ecendə, jaralanucь həm avrucь kyŋellelərgə jardəm kyrsəty əcen lazaretlarda 19 000 karavat xəzerləngənen kyrəbez. Şunьŋ belən bergə hərber jaralanucь həm avrucь legioncь jaxşь tərbiə belən tə'min itelgən.

Monnan başqa Germanié komandalьqь frontta, jəisə xezmət vaqtьnda avьr jaralanьp, suqьşta taqьn qatnaşa almav xəlenə kilgən legioncьlar turьnda ajruca qajqьrtть. Xəzerge kendə jəşəp kilə torqan suqьş qəripləre jortlarьnda xəzer jasalma qulajaqlar (pratiz) eşləv məs'ələsenə nьq əhəmiət birelde. Berence beten dənja suqьşь vaqtьnda uq bu tarmaqta Germanié zur təçribə həm unьşlarqa ireşkən bulsa, bygenge kenne bu eşneŋ nətiçələre legioncьlar əcen fajdalanьla. Pratizlarnьŋ jaxşь eşlənye arqasьnda, suqьşta qəriplən gən keşe yzenen iske xezmətendə eşli ala, jəisə ajrьm kurs uzqannan soŋ jaŋa xezmətkə kyçə ala. Xəzerge kendə jəşəp kilə torqan kurslarda, avьl xuçalьqь eşcelərе əcen avьl xuçalьqь bylege barlьqqa kiterelde. Xezmətkə betenləj jaraqsьz qəriplər ajrьm invalidlar jortьna urnaştьrьlacaq. Xəzerge kendə invalidlar əcen bu jortlar xəzerlənə həm çihazlandьrьla başlandь.

Bu jomqaq bujьnca hərber legioncь beten məs'ələlərdə anьŋ turьnda nьq qajqьrtьlqannьqьn kyrə ala. Əgər də çinel rəveştə avrucьlar bulsa, ul vaqьtta legioncь yze tora torqan xərbi bylektə dəvalana.

— Jaralansam, jəisə qatь avьrsam minem belən nərsə bulacaq, — soravьna juqarьda kyrsətelgənnər, əlbəttə, tulьsьnca çavap birələr.

Jaralanqan legioncьlar jal vaqtьnda

Tokioda Kycər dəvlətlərenen konferensiəse

Tokioda Kycər dəvlətlərenen texnik həm xərbi komissiələrenen konferensiəse bulьp ytte. Konferensiədə Japonienen ministr-prezidentь Tozo, Tьşqь eşlər ministrь Şigimitsu, Bəjek Germanié ilcese G. Ştamer, faşistik-çəmhyriət Italié vəkile O. Printsipini həm kyp xərbi ekspertlar qatnaştьlar. Konferensiə beten məs'ələlərgə berdəm qaraş buluьn kyrsətte.

Ministr-prezident general Tozo həm Bəjek Germanié ilcese Ştamer yzlərenen notьqlarьnda, ingliz-amerikalь plutokratlar qulь astьnda izelgən millətlər Kycər dəvlətlərenen dənja jəzendə kiləcəktə qədel tərtip təzylərenə ьşanalar, qomumi doşmanqa qarşь beznen belən ber safta kərəşələr. Çiny Kycər dəvlətlərе jaqьnda bulacaqьn, Kycər dəvlətlərе arasьnda beten məs'ələlərgə berdəm qaraş buluьn belderdelər.

Tьn okeanda Amerikanьŋ 176 su astь kiməse batьrьlqan

Amerikanьŋ Tьn okeandaqь su kəclərenen baş komandirь admiral Nimits, su astь kimələre Tьn okeandaqь suqьşta iŋ məhim qoral ikənlege turьnda səjləgən ide. Şuşь unaj belən Amerika su astь kimələrenen juqaltuьn iskə təşerergə məmkin. Amerika suqьşqa qatnaşqannan birle fevral ajьnьŋ axrьna qədər fəqət Tьn okeanda qьna 172 su astь kiməsen juqaltqan. Monnan tьş 62 kimə qatь zararlanqan. Mart həm aprel ajlarьnda Amerika kyp kenə su astь kimələren jaŋadan juqalttь. Məsələn, aprelnьŋ fəqət berence atnasьnda anьŋ dyrt su astь kiməse batьrьldь.

Kapitan Kravcenko

Vaşington şəhərendə jaŋadan ber sovetlar sojuzьna qajtьrqa teləməvce kilep cьqqan. Bu — sovetlar ilcelegenen əqzasь həm sovetlarnьŋ Amerikadaqь səvdə komissiəsenen vəkile Kapitan Kravcenko. Yzenen qajtьrqa teləməve turьnda „N'ju-Jork Tajms" gəzitenen xəbərcesenə Kravcenko: „Bol'şeviklarnьŋ jalqan səjasəten minem kyŋlem qabul itə almьj. Alarnьŋ syzlərе ber təsle, ə cьnbarlьqta omtьlqan nərsələre AQŞ həm Angliə belən ber julda eşləvgə betenləj qarşь. Yzlərenen cьn kyŋeldən teləgən nərsələren xəl ity əcen jəşren səjasət jərty belən bergə, alarnьŋ rəsmi rəveştə demokratik dəvlətlərenen julьna qatnaşularь fəqət jalqan ikənlege acьq kyrenə. Stalin kominternnь kyz bujav əcen genə tarattь. Cьnbarlьqta kommunistlarnьŋ bu xalьqara ojьşmasь iskecə eşen dəvam itə. Anьŋ tarafьnnan cьqarьlqan rəsmi zurnal urnьna xəzer „Suqьş həm eşcelər sьjnfь" digən məçmuqa cьqa. Demokratik syzlərе belən qullanu, alarqa fəqət yzlərenen cьn maqsatlarьn jəşerer əcen genə kirək", — dip səjləgən.

Sovetlar sojuzьnьŋ ecke tormьşьna tuqtalьp, Kravcenko, sovetlar xəkymətenen hic vaqьt xalьqqa az qьna bulsa da xoquq həm irek birergə teləməgənen, xəzer də zur javьzlьq, jьrtqьclьq səjasəte alьp barqanьn beldergən. Sovetlar qulьna jaŋadan kire qajtqan əlkələrdə mərxəmətsez qanunsьzlьq urnaşqan. Tərmələrnen, konslagerlarnьŋ hicber qəjepsez xalьq belən tulqanьn səjləgən. „Dagens Njuxeter" isemle gəzit, Kravcenkonьŋ Sovetlar ilcelegendə bik zur urьn totqanьn belderep, anьŋ kitye Sovetlar ilcelegenen qaqşavьna səbəpce bulacaqьn kyrsətkən.

„Tajmes Geral'd" isemle Vaşington gəzite Kravcenkonь jaqlap cьqqan. Stalinnьŋ jəşren eşləvce keşelərе Kravcenkonь juq itərgə tьrьşacaqьn kyrsətep, anь AQŞ nьŋ tьşqь eşlər komissiəse tarafьnnan saqlav caralarьn kyrergə kirəklegen jazqan.

Sovetlar xəkymətenen Vaşingtondaqь ilcelege Kravcenkonь qacqьn (dezertir) dip iqlan itkən. Ləkin AQŞ xakimiət idarələre, monnan soŋ Kravcenkonьŋ diplomatik pasportьnьŋ vaqtь betkəncə AQŞ saqlavьnda qalacaqьn beldergən.

Xikmətullanьŋ kyrgənnəre

Cirgə səbəp

Xatьn-qьz artьnnan armьj-talmьj jəgeryce Don-Zuan-Xikmətulla, berdən ber kenne alarnь kyrə almaslьq dosman bulьp kitte. Xikmətulla Pariz şəhərendə 3 aj qьna torsa da, bu şəhər tormьşь qьsqa vaqьt ecendə anьŋ qajber qadətləren tanьj almaslьq dərəçədə yzgərtergə məçbyr itte. Bigrək tə uramda bizənelgən-təzənelgən qьzlarnь kyrsə, alarqa qaramьjca, kire jaqqa qarap ytə. Ləkin şəhər uramь xalьq belən tulь bula bit! Ber bizəngən qьzdan qacam dip ikence jaqqa borьlsa, kyz aldьna berencesenə qaraqanda da kybrək irennəren qьzartqan, çep qalьnnьqьnda qьna qaldьrьp qьrьqqan qiqac qaşьŋ sikertep ikence „fəreştə" se kilep basa. Kickə tabaraq cьqsaŋ qajbere sineŋ artьnnan qalmьj iarə, matur syzlər quşqalьj başlьj . . .

Kyrəsen, Xikmətullanьŋ əc atna bujь başьn qaja qujarqa belmicə qajqьrьp jərgənen, anьŋ mondaqь xatьn-qьzqa kyz salmasqa dip yzenə yze ant birgənen belmilərder . . . Jal aldь kennen kicendə Xikmətullaqa bu „fəreştə" neŋ berse kilep bəjlənde bit! . . . Xikmətulla unqa borьlsa, ul da unqa borьla, sulqa borьlsa ul da sulqa borьla, şəbrək atlьj başlasa ul da adьmьn tizlətə. Nicek qotьlьrqa da belməssen . . . Bu ike ara qubşьp jəry Xikmətullanь təmam əstən cьqardь, manlajьnnan tamcь-tamcь tir aqa başladь. Aptьraqac:

— Madmazel, sezgə minnən nərsə kirək?, — dip sorarqa məçbyr buldь. Qьz cьrcьq kebek neckə tavьşlarь belən cьrqьldap:

— Məxəbbət bit ul yze ber cir. — dide. Yze tuqtavsьz qьlandь, billəren selkette . . .

— Əjje, madmazel, dərеs əjttegez. Ləkin cirgə səbəp dip əjtsəgez bigrək tə dərеsrək bulьr ide. Bu səbəp arqasьnda min əc atna keşe kyzenə kyrenergə ojalьp jərim. — dip, jaŋadan sulqa borьldь.

Uŋajlь xəjlə

Jal kenne Xikmətulla yzenen səjgən qьzь janьna bara.

— Xikmətullaqajьm, bygen şul qədər matur kən, sin kicne nicek ytkərergə ujlьjsьŋ?, — dip, qьz Xikmətullanь quanьp qarşь ala.

— Ul turьda min aldan ujladьm inde. Bygen bez kicne menə digən matur itterep ytkərəcəkbez.

— Cьnnandamь, səjeklem?

— Əjje, əjje, min kinoqa əc bilet satьp aldьm . . .

— Əc e c? . . . Əcencese kemgə soŋ? Min bygen kic şul qədər sinen ber yzeŋ belən genə bulasьm kilgən ide. Sin barь tik kəjefemne genə bozdьŋ. — dip qьz ypkəli başlьj.

— Kiresencə, min ikebez genə bulu turьnda ujlap, əc bilet aldьm da. Biletnen berse ətienə, ikencese ənienə, əcencese asrav qьzqa. Şulaj itep bez əjdə beten kic bujьna ikəv genə qalabьz.

Q. Turan

Çavaplь redaktor leg. Qlam Qəliet.
Tatarische Zeitung „Idel-Ural"
Berlin W 7, Dorotheenstraße 64
Druck: Deutscher Verlag, Berlin.

Атăл-Урал

№ 7 „Idel-Ural“ хаçатăн чăвашла хушăмĕ 22. Апрель 1944

Халăхăмăрăн вăйĕсене пĕрлешерсе тăшманăн пĕтӳне хăвăртлатар

Нацилле фонд уçас йĕрке

Грайфсвальдра пулса иртнĕ Атăл-Урал халăхĕсен сйесĕнче тунă резолюципе, нацилле кĕрешӳ пĕрлелĕхĕн президиумĕ нацилле фонд тăвассине йышăнчĕ.

Çак йывăр çапăçу вăхăтĕнче пирĕн çынnăмăрсем тăван çĕршывран уйрăлмалла пулчĕç. Хăшĕ-пĕри хăйсен сывлăхĕсене çухатрĕç. Халĕ вĕсене пулăшу кирлĕ. Пиртен пулăшу кĕтекен тăванăмăрсене пулăшу парасси, халăхăмăрăн телейĕшĕн çапăçу хирĕсенче аманнă тата суранланнă тусйышăмăрсен пурнăçне аванлатасси пирĕншĕн кашниншĕнех тивĕçлĕх пулса тăрать. Вĕсен тăлăха йулнă çемйи те пирĕн пулăшăва илме тивĕçлĕ.

Пиртен кашнинчен сахал кăна укçа хывни те нацилле фонд тума май парать. Вăл фонд, пĕрремĕшĕнчен, суранланнă йе аманнă йулташăмăрсене пулăшма, иккĕмĕшĕнчен — паха нацилле ĕçсем тума, унтан ирĕклĕх кĕрешӳне тата та анлăн сарма пулăшмалла.

Нацилле фонд пухасси çапла пулмалла:

1, Уйăхла, эрнелле йе вункунла илĕнекен укçаран йаланах 1% нацилле фонда хыву;

2. Наци ирĕклĕхĕшĕн кĕрешекенсем кăмăллă йĕркепе нацилле фонда укçа парса пыру.

Ĕçукçинчен нацилле фонда йаланах укçа хывса пыма саксем тивĕçлĕ:

а) Хапрăк-савăтсенче, йалхуçалăхĕнче йе ытти хуçалăхсенче ĕçлекенсем. Аслă Германин çĕрĕпе унпа туслă çĕршывсенче пурăнакан ĕçлекенсем тата вырăнта тăракансем;

б) Атăл-Урал халăхĕсен пĕтĕм легионсисемпе офицерĕсем. Кĕсен шутне легионра, ĕç батальонĕсенче тата вăрçакан сар пайĕсенче тăракансем кĕрессĕ;

в) Атăл-Урал халăхĕсен Европăри мĕнле те пулин предприяти тата çурт-илу пайĕ тытса тăракансем.

Нацилле фонда укçа-теннĕ пухăс йĕрие

1. Сар пайĕсенче нацилле фонд укçине çав пайăн пуçлăхĕсем лартнă уйрăм çын пухать.

2. Ĕçлекенсем, вырăнтисем тата уйрăм хуçасем хушшинче вăл укçана нацилле кĕрешӳ пĕрлелĕхĕнчен уйăрса хунă çын пулать.

3. Кăмăлтан укçа хывакансем хăйсем нацилле фонд йачĕпе банка йама пултарассĕ. Банк йачĕпе нацилле фондăн уйрăм номĕрĕсем килес хаçатсенче пăлăрĕç.

Нацилле фонда сыхласси тата мул тытасси

1. Нацилле фонда банкра сыхламалла тата унăн кĕрӳ-туху хисепне илсе пымалла.

2. Нацилле фондăн укçине тытма тата унăн хисепне илсе, пыма нацилле кĕрешӳ пĕрлелĕхĕнчен пĕр çынна шанса памалла.

3. Шанса панă çын кĕрӳ-туху шутне тĕрĕс илсе пымалла. Кашни уйăхрах нацилле кĕрешӳ пĕрлелĕхне хисеп парса тăмалла.

4. Нацилле фонда расхутласси нацилле кĕрешĕвĕн пĕрлелĕхĕ ирĕк панипе çех пулмалла.

Хальхи йывăр çапăçу вăхăчĕ пире нацилле фонд уçма васкатать. Хĕн куракан тусйышăмăрсене пулăшассинчен пиртен никам та пăрăнмĕ. Кам пĕлет, тен ыран хамăра та пулăшу кирлĕ пулĕ. Çавăнпа паян эп сывă та, мана кирлĕ мар, тесе тăма намăс.

Нацилле фонд тăвассине активлăн хутшăнасси тата ун çинчен ыттисене ăнлантарса парасси пирĕн кашнийĕнех тивĕç.

Атăл-Урал нацилле кĕрешӳ пĕрлелĕхĕн президиумĕ.

Германинчи Хĕвелтухăç ĕçлекенĕсем çинчен

Нимĕç хаçачĕсенчен чылайĕшĕнче Хĕвелтухăç министерствин паллă çыннин, доктăр Брейтигамăн Германири хапрăк-савăтсенче ĕçлекен Хĕвелтухăç çыннисем çине нимĕçсем мĕнле куçпа пăхнине кăтартакан статьйи тухрĕ.

Германинчи Хĕвелтухăç çыннисен ĕç, материаллăх тата тивĕçлĕх ыйтăвĕпе ĕçлекен нимĕç организацийĕсен задачи — вĕсен йутçĕршыври пурнăçне çак вăрçăн йывăр вăхăтĕнче мĕн май килнĕ таран çăмăллатасси пулса тăрать, тесе çырать Брейтигам.

«ОСТ» паллă çинче чарăнса, вăл паллă Хĕвелтухăç ĕçлекенĕсене намăс кӳме тунă, тейкен шута доктăр нимчул та йышăнмасть. Вăл паллă — вăрçă вăхăчĕпе çыхăннă полицилле йышăну анчах.

Хĕвелтухăç ĕçлекенĕсем хушшинче «ОСТ». палли кăмăлсăрлăну кӳнипе, килес сывăх вăхăтра ăна нацилле эмблемăпа улăштарассĕ.

Германи тӳри, тăван çĕршывран айакри пурнăç менле йывăр пулнине пĕлсе, хĕвелтухăçĕнчен килнĕ çынсен ĕçĕнĕ кануне лайăхлатма тăрăшать. Хапрăк-савăтсенчисене Германи ĕç фрончĕ хăй тăрăшăвĕ çине илчĕ, йалхуçалăхĕнчисене — Райхснерштанд (ĕçме-çимесене йĕркелесе тăракан ведăмствă).

Импĕрла сыхлăх ĕçĕпе ĕçлекен министрсен Канашĕ. 1944 çулхи мартăн 25-мĕшĕнче Хĕвелтухăçĕнчен килнĕ ĕçлекенсемшĕн питĕ хаклă йĕркелӳ кăларчĕ. Вăл йĕркелӳре кăтартнă тăрăх, çав кунран вара Хĕвелтухăç ĕçлекенĕсем çине те хальччен йутçĕршыв ĕçлекенĕсем çинче пулнă тивĕçлĕх саралать. Йĕркелĕвĕн ытти пункчĕсенче тата мартăн 26-мĕшĕнче вĕсене пурнăçа кĕртессипе кăларнă йышăнура калать: хальччен пулнă социаллă пулăшупа ĕçукçи çине хурăнакан налуксене сĕртĕнекен саккун халь Хĕвелтухăç ĕçлекенĕсем çине те саралать. Пайантан вара вĕсен те, Германи саккунĕсен йеркипе, налуксем тата социаллă страхлав укçи тӳлесе тăма пуçлаççĕ.

Малалла çав йĕркелӳре укçа ӳпрассипе кану вăхăчĕ илме тивĕçлĕх пуласси çинчен асăнать. Килес вăхăтсенче предприяти пуçлăхĕсем ĕçукçинчен 15-шер процент тытса, тивĕçлĕ финанс ведăмствиссене хурса пыма тытăнассĕ. Вăл укçа Германи тӳрелĕхĕн пулăшăвĕпе пĕрле ĕçлекенсен çемйин пурнăçне пулăшма кайать. Вăл тĕлĕшпе финанс министрĕ тата хушса йĕркелӳ кăлармалла.

Ялпа кил хуçалăхĕсенче ĕçлекенсем çинчен ĕç ыйтăвĕсен уполномоченнăйĕ килес вăхăтра çĕнĕ директивă кăларать.

Мартăн 31-мĕшĕнчен пуçласа пĕтĕм ĕçси тӳлевĕсене çĕнĕ йĕркелӳ кăтартнипе тумалла.

Çак йĕркелӳсене импĕрла маршал Геринг алă пусса çирĕплетнĕ. Вĕсем сăсăласа пĕлтернĕ хыççăнах вăйа кĕреççĕ.

Фронт лешйенчен

Мĕншĕн йун тăкрăмăр?

Ку ыйту халĕ нимĕçсем иманнă çĕрсенчи хресченсене туласа-саратса çӳренĕ сталинла «патриотсене» питĕ касать.

Иртнĕ кунсенче вĕсем Сталина кирлĕччĕ, çавăнпа вĕсене паттăрсен вырăнне хурса, мухтаса, пулăшса тăратчĕç. Анчах халĕ, вĕсем кайаллах Хĕрлĕ Çарпа пĕрлешсен, вĕсĕнчен хăраса вĕсене пусарма пуçларĕç. Пулнă партизансенчен аслă, йури лартнă пуçлăхсемпе политикла йертӳсĕсем сех ырăн хăтăлассĕ, анчах ыттисене пĕтĕмпех «тĕрĕслеме» йараççĕ. Вĕсем вара пуртэ шанчăксăрсен йышне хушăнса йулассĕ, çавăнпа штрафла ротăсене йарăнса, татах малти ĕрете — çапăсма лекессĕ.

Çак сăлттавсем «патриотсене» хытă кӳрентерсе кăмăлсăрлантарассĕ. Вĕсен халĕ кашниййĕнех пĕр ыйту: «Мĕншĕн йун тăкрăмăр?»

Ултава тӳсеймесĕр, вĕсем халĕ советсене хирĕç сĕкленессĕ. Совет тылĕнче халĕ чылай сĕрте ун пеккисен ушкăнĕ аталанать. Вĕсем хăйсене «симĕссисем» тессĕ. Вырăнĕ-вырăнĕпе вĕсен йышĕ пысăкхисене ситет, çавăнпа вĕсене хирĕç кĕрешме уйрăм сар пайĕсем кирлĕ пулассĕ.

„Вырăссем“

Большевиксем хăйсен тактики май çак çулăн пуçламăшĕнче Сталинăн «аслă та сирĕп» конституцине улăштарса, çĕнĕ хушăмсем турĕç. Унта кăтартнă тăрăх, хальччен 16 сойузлă республикă уйрăм, пăхăнманлăх тивĕçлĕхĕсене илессĕ. Тĕрĕссипе вĕсем, паллах, Мускав алли айĕнчех йулассĕ.

Литвинов-Финкельштейн: «Çапла вара, пирĕн çĕнĕ йурăсăсен ушкăнĕнче халĕ 16 тĕрлĕрен халăхран тăратнă çынсем, анчах хăшне мала тăратар-ха?»

Майски: «Мĕнле вăл — хăшне? Паллах — вырăса!»

Г. Ф. Алюнова асăнса

Большевиклăх ури айĕнче таптанса халăхăмăрăн нумай хаклă, аслă çыннисем çухалчĕç. Вĕсем халăхшăн чунтан тăрăшса ĕçленĕ пулин те, пысăк усăллă ĕçсем тунă пулин те, большевиксен кăмăлне килменнине халăхăмăра пăлăрмасăр çухалчĕç. Советсем вĕсен йачĕсене ĕмĕрлĕхе çӳнтерессшĕн пулчĕç.

Халĕ эпир вăй ситнĕ таран вĕсен йачĕсене асăнса пурăнăçĕсемпе кĕскен палăштарăпăр. Ку кĕмĕрте Г. Ф. Алюнов синчен унпа пĕр вăхăтра пурăннă, ăна пĕлекен çын çырнă биографилле очĕрк кӳртетпĕр.

Редакци.

Чăваш халăхĕн 1922-мĕш çулчĕн пĕр паллă, питĕ чаплă, аслă йертӳçĕ Г. Ф. Алюнов пурччĕ. Хальхи çамрăк чăвашсем ăна питĕ пĕлсех каймассĕ, çавăнпа ăна асăнса пĕртак ун çинчен çырса пĕлтерессетĕп.

Г. Ф. Алюнов хальхи Чăваш Республĕкĕнче, Кĕсĕн- Йелчĕк районĕнче, Тимеш йатлă чиркӳллĕ йалта 1875 çулсенче çуралнă. Чăваш Республĕкĕ пуличчен çав йал Чĕмпĕр кĕпĕрниччи Пăва уйесне кĕнĕ.

Ашшĕ унăн вăтам чăваш хресченĕччен иртеймен. Йалти шкула пĕтерсен Г. Ф. тăн-пус питĕте матуррипе Чĕмпĕрти чăваш шкулне кĕрет. Унта 6 çул хушшинче хăйĕн чаплă пултаруллăхне, пуçлăлăхне кăтартать. Ăна сиссе çак шкулăн пуçлăхĕ — чăваш халăхне кус устаракан çын — И. Я. Яковлев Алюнова çав шкултах хăй сумĕнче вĕрентекен туса хăварать. Икĕ çул вĕрентсессĕн Г. Ф. Яковлевпа тĕрлĕ йĕркепе килĕштереймесĕр, халăха йуратса халăк хушшине — йала — вĕрентме кайать. Палти шкулта чух ăна тавраш чăвашсем питĕ йуратса ситессĕ. Хăйне хăй Г. Ф. усă кăмăллă тытса сӳрет, мăнкăмăлланмасть. Альун Хĕветĕр Кавăрли, тет вăл хăйне.

Унтан вăл Хусанти духовнăй семинарине кĕрсе, ăна чаплăн пĕтерсе тухать. Анчах священник пулмасть, тата сӳлерех вĕренме Ярославль хулинчи демидовски йуридически лицейе кĕрет, ăна та лайăх пĕтерсе тухать. Вара 5 çул хушши çав хуларах присяжный поверенныйĕн пулăшаканĕ пулса хăйне хăй хытă тĕрĕслесе илет те, хăй адвокат кантурĕ уçса, Рассейри пĕр паллă, чаплă адвокат — присяжный поверенный пулса, 1916 çулччен çав хуларах ĕçлет. Вăрçă вăхăтĕнче ăна çара илессĕ. Ун чух вăл Мускаври Алексеевск çурансар шкулне пĕтерсе, прапорщик (офицер) пулса тухать те, Буковинă патĕнчи çапăçусенчи фронтра çапăçать.

Адвокат ĕçĕпе патша çулĕнче ĕç сӳретсе Г. Ф. нумай чăваша нушаран хăтарнă.

1905-мĕш çулхи революцире Алюнов социалист-революционер пулса патша йĕркине хирĕç кĕрешет. Çавăнпа ăна революцийе хупласа хурсан 3 çула Германине ссылкка йарассĕ. Анчах Германире вăл çулсурă сех пурăнать, ытти çӳл-суррине, хăйĕн пĕр сывăх чăваш йулташĕ пулăшнипе, суйă паспăрт тупса, Рассейрех ĕçлет.

Г. Ф. Хусана таврăнса, унта пĕтĕм вăйне чăвашăн нацилле организацисене чĕртесси çине хурать. Вĕсене хăй йĕри-тавра чăмăртантарса илсе пырать. Çав çултах 2 хут чăваш вĕренекенĕсен, чăваш салтакĕсен сйессенче тĕплĕ, пысăк докладсене пурне те Алюнов хăй тăвать.

Вăл чаплă ораттăрччĕ. Ун сăмахĕсем нăта пек пуса кĕрсе ларатьчĕç. Унăн пысăк ăсне кура чăвашăн паллă çыннисем те ăна хисеплетчĕç. 1917-мĕш çулхи чăваш аслă сйесне урăх хуларан килнĕ Алюнов ситсе кĕрсен, сйесăн пуçлăхĕ Н. Васильев: «Аслă пуху, чăваш çыннисем! Чăваш çăлтăрĕ сигрĕ тере кăшкăрса йачĕ те, пĕтĕм сйес ăна алă çупса илсе хисеплĕ председатĕле суйларĕ.

Çав сйесрах ăна учредителлĕ собрани членĕн кандидатне йышăнассĕ.

1917 çулта чăвашран учредителлĕ собранине Хусан кĕпĕрнинчен **Г. Ф. Алюнов, И. В. Васильев**, Чĕмпĕр кĕпĕрнинчен — **Г. Т. Титов** тата С. Н. Николаев суйланнăччĕ. Анчах большевиксем вăл собранине Питĕр хулинче хупса салатса йанипе çав пирĕн чаплă çынсем чĕвашăн нацилле ыйтăвĕсене пурнăçлаймарĕç.

1918 çулхи кĕркунне Хусанта пулса иртнĕ Пĕтĕм Рассейри чăваш вĕрентекенĕсен сйесĕнче ватăлнă И. Я. Яковлев Г. Ф. Алюнов синчен çапла каларĕ: «Мĕн-пур чăваш вĕренекенĕсенчен Г. Ф. Алюнов чи чапли, чи ăсли тата чи ăсли пулчĕ, çавăнпа эпĕ сире ăна итлеме, вăл йертнĕ хыççăн кайма сĕнетĕп!» Г. Ф. «Хыпар» хасатăн редактăрĕ пулса, ăна хупичченех (1918 с.) ĕçлет. Çав вăхăтра ăна чăваш коммунисĕсем темисе хут та тĕрмене хупма тăчĕç, анчах хупаймарĕç.

Йулашки ситес №-те

ÇУРКУННЕ

Сар хĕвелĕн силли çунчĕ,
Халь вăл йал! кулать.
Йур мучи те темшĕн тӳнчĕ… —
Пах-ха, сур пулать!

Йал варри пачах хуралнă,
Хир ула-чăла,
Сырмата та пăр хăпарнă —
Васкать Атăла.

Çуркунне чапле мухтасшăн
Шăнкăрчсем йурлас;
Ачасем, пăрсем курмашкăн,
Шыв хĕрне чупас.

Вăрман сех, ним шăрламасăр
Лăпкăн тĕлĕрет.
Хĕллехи пекех вăл сассăр,
Çуллана кĕтет.

Пасна.

Чăвашла хушăмшăн ответлă А. Асамат.

Tschuwaschische Beilage
der Tatarischen Zeitung „Idel-Ural“
Berlin W 7, Dorotheenstraße 64

Druck: Deutscher Verlag, Berlin